

Анкара також вказала Вашингтону на непослідовність його лінії в курському питанні. Незважаючи на визнання американцями Курдської Робітничої партії – терористичною організацією, США фактично відмовилися проводити антитерористичні операції на півночі Іраку. На думку Анкари, Вашингтон фактично зайняв нейтральну позицію щодо курдських екстремістів, обмежившись лише політико-дипломатичним тиском на цю організацію.

Колишній голова уряду Туреччини Б. Еджевіт, оцінюючи реалізацію американського проекту "Великий Близький Схід", метою якого є поширення демократії на Близькому Сході, вважає, що Сполучені Штати чекають від Анкари лише сліпої підтримки агресивних планів нинішньої американської адміністрації щодо Іраку, Ірану та Сирії. Турецький високопосадовець звернув увагу на той факт, що будь-які дії США проти Ірану та Сирії, як і у випадку з Іраком, найбільшу шкоду приносять лише Туреччині. Сьогодні, як підкреслив экс-урядовець, Туреччина ставить на меті у своїй зовнішній політиці розвивати добросусідські відносини із сусідніми державами [8].

Європейські держави Німеччина та Франція на початку іракської кризи виступали проти військового втручання, згодом змінили свою позицію щодо війни в затоці. Франція виявила повну лояльність до подій в Іраці в обмін на можливі економічні дивіденди. Німеччина також відмовилася від негативної оцінки перебування американських військових в Іраці, при цьому похвалились американсько-німецькі двосторонні відносини.

Тим часом НАТО із закінченням американсько-іракської війни взяло на себе відповідальність за підготовку спеціалістів для армії Іраку, крім того НАТО проявило ініціативу щодо технічного оснащення іракської армії. Північноатлантичний альянс забезпечив керівництво проведенням операцій в Афганістані, внаслідок чого Сполучені Штати змогли вивільнити та задіяти в Іраці частину своїх збройних сил.

Одним з елементів іракської кампанії, який дестабілізує регіон, є питання стабільності державних кордонів у межах усього Близького Сходу. Лідери більшості країн регіону вважають, що саме питання кордону знаходиться на межі серйозних змін, які можуть бути як спровоковані історичним розвитком подій, так і бути наслідком глобальних експериментів в галузі геополітики лідерів Заходу, у першу чергу США.

Прикладом першого сценарію є створення автономного або незалежного Курдистану, що неминуче активізує курдський сепаратизм на території Туреччини та потенційно може привести до її розпаду. Непрямим наслідком цього стане значне загострення відносин у середовищі етнічних турок і курдів, які живуть на території Європи, у першу чергу в Німеччині.

Приклад другого – це створення під зовнішнім тиском держави Палестина, яка докладатиме всіх зусиль для досягнення своєї економічної та внутрішньополітичної незалежності, що паралельно приведе до неминучої ескалації, вже на міждержавному рівні, палестино-ізраїльського конфлікту. Незмінність кордонів Йорданії, Сирії, Ірану та інших монархій Перської затоки також може бути поставлена під питання.

Україн небезпечним є розширення практики насильницької "демократизації" інших держав Близького та Середнього Сходу. У випадку, якщо США реалізують плани щодо зміни режиму в Ірані, це призведе до дестабілізації всього регіону, включаючи його центральноазиатську і прикаспійську периферію. Військова експансія щодо іракської держави не лише може привести до "в'єтнамізації" конфлікту, але і послугувати основою для незворотних змін, перервавши хід реформ на користь найконсервативнішої частини політичного керівництва.

Підсумовуючи результати іракської кризи, досить важко назвати певний позитив, який би отримав Ірак або сусідні держави від зміни геополітичної ситуації в регіоні. Адже замість єдиної світсько-мусульманської держави з елементами диктатури виникла територія, не контрольована ні американськими військами, ні урядом Іраку, територія, яка стала полігоном для випробувань нових видів американської зброї та дала новий поштовх до гонки сучасних високотехнологічних озброєнь.

1. *Вартанян А.М.* Ресурсный фактор внешнеполитической активности Тегерана // Сб. ст. Ин-та Ближнего Востока. – М., 2006. 2. *Циганок А.* Геополитические изменения на Ближнем Востоке после иракской войны // Сб. ст. Ин-та Ближнего Востока. – М., 2006. – С. 80–92. 3. *Циганок А.* Иракский тупик // Новая политика. – 2006. – 24 марта. – С. 4. 4. *Шатков В.С.* О потерях ВС США в Ираке // Сб. ст. Ин-та Ближнего Востока. – М., 2006. – С. 31. 5. 2,787 US Soldiers Killed, 21, 077 Wounded, 144,000 Remain in Iraq. – www.usliberals.about.com. 6. Iraq war cost to top \$ 500 billion in 2006. – <http://www.iraqwar.mirror-world.ru>. 7. Limits of power: keeping the lights on in Iraq. – <http://www.mnf-iraq.com>. 8. Turkey unhappy over Iraq's constitution, western countries hail it. – Gateway to Russia, 8 March, 2006. 9. *White D.* Bush "Victory Plan" is PR Document, Not War Strategy // Liberal politics US. – 2006, № 2. – P. 7.

Надійшла до редколегії 24.01.06

Ю. Сорока, канд. іст. наук

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ ОПОРУ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У 1941–1944 РОКАХ

Розглянуто питання масового українського національного збройного руху проти німецьких окупантів.

The article is studied the issues of mass Ukrainian armed national movement against German invaders.

Проблема Українського національного руху опору у другій світовій війні належить до найменш досліджених. Адже для радянської історіографії ця проблема загалом не існувала. Серед праць, що стали доступні дослідникам після проголошення незалежності України, є праця автора з української діаспори В. Косика, у якій на багатому джерельному матеріалі розкрито історію українського народу періоду другої світової війни. Фрагментарно дану проблему розкрито в дослідженнях Ю. Киричука [9], К. Кондратюка [12], І. Дробота, В. Кучера та ін. [7].

Виношуючи гегемоністичні плани світового планування, підкорення широкого європейського простору керівництво нацистської Німеччини всляк заgravало з національно-патріотичними силами різних країн, обіцяючи надання їм певної державної самостійності. Однак уже з перших днів німецької окупації українських зе-

мель стало очевидним, що всі кроки націоналістів, спрямовані на відновлення української державності, національного відродження, суперечили загарбницьким планам гітлерівців. У відповідь на проголошення Акту 30 червня і створення УНРади у Києві вже у серпні-вересні 1941 р. відбулися масові арешти бандерівців, а у грудні розпочалися репресії і проти мельниківців.

Після арешту С. Бандери, 15 керівників Державного правління й ув'язнення близько 300 активістів ОУН Провід прийняв рішення про перехід ОУН-Б у підпілля з метою "однодумно підняти інтенсивну підготовку до боротьби на різних ділянках життя проти німецької окупації, зокрема для боротьби збройного типу". [7, с. 147]. М. Лебедь, який очолив ОУН-Б в Україні після арешту С. Бандери, провів у вересні 1941 р. Першу конференцію ОУН, на якій було вирішено продовжити розпочату

Українським урядом діяльність, розгорнути підготовку до активної боротьби з німецькими окупантами та проти радянських партизанів, збирати і складати зброю, вести підготовку нових керівників для визвольної боротьби [7, с. 146]. Були створені Крайовий військовий штаб, старшинська і підстаршинська, санітарні школи, курси радистів. Низові ланки організації розпочали створення бойових підрозділів. Побоюючись, що бандерівці можуть підняти збройне повстання, гітлерівська служба безпеки у наказі від 25 листопада 1941 р. наголошувала, "що рух Бандери готує повстання у рейхскомісаріаті (Україна), мета якого – створення незалежної України. Усі активісти руху Бандери повинні бути негайно арештовані і після ґрунтовного допиту таємно знищені як грабіжники" [7, с. 148].

Однак перші партизанські загони українських націоналістів, що виникли на окупованій території, спочатку не були пов'язані з ОУН-Б. З початком німецько-радянської війни, близький до петлюрівського уряду УНР Тарас Боровець ("Бульба") організував військові загони під назвою "Поліська Січ. Українська Повстанська Армія". Дозволені й озброєні вермахтом його загони, що налічували до 3 тис. стрільців, займалися очищенням болотистих і лісних районів Волинського Полісся (частково Білорусії) від залишків Червоної армії та радянських партизанів. Проте 15 листопада 1941 р. під тиском СД, офіційно через брак спорядження, німці розпустили й обеззброїли загони Т. Бульби-Боровця. Останній у своїх спогадах стверджує, що "після офіційної ліквідації "Поліської Січі", штаб в Олевську поділився на дві частини, одна з яких роз'їхалася, а друга відразу почала працювати над організацією нової підпільної бойової акції. Першим наказом нового штабу у грудні 1941 р. було знято з назви організації дописку "Поліська Січ" і вона почала виступати тільки під назвою "Українська Повстанська Армія" [7, с. 148]. З початком 1942 р. збройні формування Т. Бульби-Боровця активізували свої дії проти німців, організовуючи напади на гітлерівські військові об'єкти та установи. На початок весни 1942 р. в розпорядженні Головної команди діяли п'ять "летючих бригад", кожна з яких складалася із близько сотні партизанів.

Посилення німецького окупаційного терору змусило багатьох жителів західноукраїнських земель піти у підпілля і викликало потребу організації самооборони, щоб охороняти своє життя і майно. Разом з тим, керівництво ОУН-Б, маючи інформацію про стихійні збройні виступи, зволікало і не схвалювало ідеї створення партизанських загонів. Друга конференція ОУН, яка відбулася у квітні 1942 р., прийняла рішення продовжити об'єднання військових і політичних сил в усій Україні з метою створення Української держави, але висловила проти партизанської боротьби з причини необхідності подальшого об'єднання сил народу в широкий збройний рух [13, с. 234–235]. У травні 1942 р. відбулася Почаївська конференція ОУН-М, на якій заступником А. Мельника і головою Проводу в Україні було обрано О. Кандибу-Ольжича, прихильника жорсткого антинімецького курсу. За його ініціативою мельниківці розпочали формування військових загонів, значно зріс їх приплив у бульбівські формування на Волині [12, с. 39–40].

Весною і літом 1942 р. гітлерівці запровадили жорстоку політику на окупованих територіях, особливо на Волині і Поліссі. Поряд з пограбуванням населення, гітлерівці взяли за його депортацію на примусові роботи в Німеччину, вдавалися до масових розстрілів і нищення цілих сіл. Поява влітку 1942 р. на Волині і Поліссі радянських розвідувально-диверсійних і партизанських груп, а також польських військових формувань, що вели боротьбу за відновлення довоєнної Польщі, стала ще одним приводом для посилення терору гітле-

рівців на окупованих територіях. Страждаючи від переслідування і знищення, низові структури ОУН-Б вимагали від Проводу дозволу розпочати масову партизанську боротьбу. Усе це спонукало Провід ОУН-Б діяти рішучіше і за його вказівкою впродовж вересня і на початку жовтня 1942 р. на Волині створюються перші бойові відділи: партизанський загін під командуванням С. Качинського і перша сотня УПА під командою Г. Перегійняка.

Кінець 1942 р. – початок 1943 р. став періодом масового розгортання українського збройного національного руху. Уже 4 грудня 1942 р. шеф поліції й безпеки СД в Ровно доповідав у Берлін: "На Україні активність банд не ослабла. Лише в окремих зонах Ровно і Житомира за останні 8 днів відбулося 150 нападів. Внаслідок цього у різних районах зменшилася заготівка зерна для Німеччини і фронту до таких розмірів: Костопіль – 32–33 %, Сарни – 25–30 %, а в боротьбі з бандами ми зазнаємо втрат" [12, с. 41].

7 лютого 1943 р. сотня під командуванням Г. Перегійняка вчинила напад на районний центр Володимирець. За ним повстанці зайняли містечко Степань, Топоровичі, Людвипіль, Цумань. У боях загинули організатори партизанського руху С. Качинський та Г. Перегійняк. У січні 1943 р. волинські бандерівські партизанські загони поповнили воюючі й старшини (у їх числі Роман Шухевич) колишнього батальйону Нахтігаль, яким, після відмови поновити контракт з німцями й ув'язнення у Львові, вдалося втекти на Волинь [9, с. 56].

Третя конференція ОУН-Б, яка відбулася 17–21 лютого 1943 р. заявила, що у німецько-радянській війні Україна опинилася "між молотом і ковадлом" і тому "український народ має боротися проти обох імперіалізмів", спираючись тільки на власні сили і, що "всяка співпраця з німецьким окупантом" дає привід Москві "компроментувати українську визвольну боротьбу як зняряддя німецького імперіалізму в його завойовницьких планах". У своїй постанові конференція категорично заявила, що ОУН "засуджує всі спроби індивідуальної чи збірної співпраці з окупантами як шкідництво і зраду українського народу". Було схвалено рішення про перехід до великомасштабної партизанської війни. Командуючим партизанськими відділами на Волині й Поліссі було призначено Д. Клячківського ("Клима Савура") [15, с. 45–46].

З початком 1943 р. українська поліція дедалі частіше почала відмовлятися брати участь в акціях гітлерівців проти місцевого населення і вивезенні людей на примусові роботи до Німеччини. У березні 1943 р. Провід ОУН-Б закликав українських поліцейських Волині перейти зі зброєю до партизанів. Німецьке командування, довідавшись про заклик бандерівців, почало роззброювати їх і розстрілювати (Здолбунів, Ровно). У Волинській обл. німці заарештували і розстріляли поліцейських двох діяльниць. У Ковелі при спробі обеззброїти поліцію було вбито 18 гітлерівців [3, с. 383, 388]. У другій половині місяця всі відділи української поліції у повному складі, за винятком окремих осіб, у повному озброєнні перейшли до партизанів, поповнивши загони УПА.

28 березня 1,5 тис. німців оточили і безперервно атакували м. Людвипіль, де перебував відділ УПА. Залишивши на полі бою 58 убитих і 5 спалених автомашин, гітлерівці змушені були відступити до Костополя. 10 квітня відділи УПА одночасно атакували тюрми Крем'яця, Дубна, Ковеля, Луцька, Горохова, Любачівки, звільнивши сотні в'язнів. Партизанські загони вчинили напад на табір військовополонених у Ковелі і невідільницький збірний пункт у Ківерцях. Звільнені люди поповнили загони УПА [8, с. 104].

У квітні 1943 р. повстанський рух повністю охопив усі райони Волинської і Ровенської обл. Німецька адміністрація була ліквідована у сільських районах Мізоч,

Остріг, Шумськ, Крем'янець, Верба. Для знищення тут повстанського руху німці кинули в ці райони цілу дивізію, у складі двох угорських полків, німецького полку СС і полку узбеків і казахів. Після тривалих і кривавих трьохденних боїв угорські полки були повністю розбиті, решта – змушені були відступити [14, с. 59].

На початок літа 1943 у більшості районів Волині німецька адміністрація існувала лише в окружних і районних центрах, а сільська місцевість була переважно у руках повстанців (бандерівців, бульбівців, мельниківців), а в північних районах – під контролем радянських партизан. Так, наприкінці червня від німців було очищено велику територію трикутника Ковель – Ровно – Сарни. Деякими районами УПА володіла неподільно. Зокрема волинське містечко Колки з навколишніми селами іменували "Колківською республікою". Іншу незалежну від німців територію становили свинарські ліси на південний схід від Володимир-Волинського. Цю територію у народі називали "Січ" [12, с. 44].

Підрозділи УПА завдавали постійних ударів по німецьких комунікаціях, чинили диверсії на залізницях. Тільки у липні-серпні 1943 р. оунівці 1716 раз вчинили диверсії і саботажі на основних залізничних сполученнях гітлерівців. Окружний комісар Луцька Ліндер інформував 5 серпня 1943 р. Генерального комісара Волині та Поділля: "Залізниця підривають, по шляхах можна їздити лише з конвоем, тому і населення більше з нами не працює". Той, у свою чергу, повідомляв Берлін, що для остаточного викоренення українського національного руху "треба повністю евакуювати місцеве населення" з цих районів" [12, с. 44].

Ряди повстанців постійно зростали. Якщо у квітні 1943 р. сили УПА ОУН-Б налічували 8–10 тис. бойовиків, то у червні 1943 р. їх кількість подвоїлася і постійно зростала. Для поповнення своїх лав у червні і серпні 1943 р. на Волині було проведено часткову мобілізацію чоловічого населення до УПА, внаслідок якої майже припинився притік населення із регіону на примусові роботи до Німеччини. Військові підрозділи УПА поповнювалися і за рахунок колишніх бійців Червоної армії. У розвідзведенні Українського штабу партизанського руху (УШПР) № 63 від 16 липня 1943 р. вказувалося на те, що "націоналісти в свої загони вербують бійців і командирів Червоної армії та осіб із східних областей, які залишилися на території західних областей" [16].

Другим за значенням був партизанський рух під проводом Тараса Бульби-Боровця. Цей рух у квітні-травні налічував 4 тис. повстанців. Третій рух збройного опору складався з партизанських підрозділів в ОУН-М, і нараховував 2–3 тис. чол. [3, с. 330–331].

Нааявність різних течій в українському русі опору спричинила влітку 1943 р. боротьбу за загальне лідерство у повстанському середовищі. Переможцем вийшла чисельніша течія ОУН-Б. У липні-серпні 1943 р. під час силової акції за об'єднання всіх націоналістичних збройних підрозділів вони включили до своїх формувань загони ОУН-М і Бульби-Боровця, за винятком одного формування, яке на чолі з Боровцем, який відмовився підкорятися єдиному командуванню УПА, продовжувало існувати як незалежне партизанське з'єднання під назвою "Українська Народна Революційна Армія" (УНРА) аж до приходу радянських військ.

Внаслідок об'єднання збройних формувань УПА досягла апогею своєї сили на Волині. За свідченням Головного штабу УПА-Північ ефективна сила УПА на Волині у другій половині 1943 р. сягала близько 20 тис., а в період максимальної мобілізації – до 40 тис. озброєних людей [6, с. 142].

Улітку 1943 р. ОУН-Б почала формувати озброєні військові формування в Галичині. З початком війни терени Галичини не були відразу полем активних дій оунівців,

як Волинь і Полісся. Передусім тому, що окупаційні власті у Галицькому губернаторстві не відразу вдалися до масового тотального терору, як це було у північно-західних районах України. Використовуючи цей фактор, ОУН-Б з вересня 1941 р. почала створювати в Галичині розгалужену мережу вишкільних осередків і таборів, де готувала свої політичні і (частково) військові кадри. За свідченням дослідників, дві події та посилення окупаційного терору змусили провід ОУН-Б форсувати організацію регулярних військових формувань у Галичині. Перша – це проголошення 28 квітня 1943 р. початку організації української стрілецької дивізії "Галичина" під егідою німців для боротьби з більшовиками. До цього ОУН-Б поставилася негативно. На засіданні повітових осередків ОУН-Б Галичини 20 травня 1943 р. було прийнято постанову "зірвати зв'язки з усіма, що зголосилися до дивізії".

Друга подія – це поява 7 липня 1943 р. на теренах Галичини формувань радянських партизанів на чолі із Сидором Ковпаком [10, с. 16].

Уже в червні 1943 р. ОУН-Б формує на Станіславщині дві підстаршинські школи Української національної оборони, а до кінця літа формує 9 вишкільних таборів із чисельністю три сотні чоловік кожен. Тривалий час для маскування від нацистів повстанські відділи в Галичині іменувалися не УПА, а УНС (10, с. 16). Уже восени 1943 р. німецька адміністрація констатувала: "1943 р. Галичина мала подвійне обличчя. Вдень правила, як і досі, німецька адміністрація... А вночі весь край – поза містами, немов островами – був охоплений Українською повстанською армією; по лісах вправи зі стрільби та спорудження сховищ, на шляхах – транспортування боєприпасів, передислокація з'єднань, постійні контролі і патрулі, по селах – постой війська, яке годувала людиність". Озброєні загони УПА постійно поповнювалися і досягли свого апогею в Галичині на середину літа 1944 р., коли в її лавах налічувалося близько 40 тис. чол. [12, с. 445].

Деяко іншою була ситуація на Буковині. Уже в перші дні окупації румунські окупаційні органи провели арешти найактивніших українських національних діячів. Уникаючи репресій, значна частина оунівців перебралася із Чернівців у Галичину.

У липні 1941 р. в Чернівцях під проводом Петра Войновського почали формуватися дві групи Буковинського куреня по 500 осіб у кожній, які ставили перед собою мету – піти на Україну і там перейти в розпорядження уряду майбутньої Української держави. У кінці вересня курінь дістався Києва, де його чекало гірке розчарування. Гітлерівці не тільки не дозволили формувати українську національну армію, а навіть не збиралися доручати українцям серйозних адміністративних посад, відводячи їм роль виконавців поліцейських і каральних завдань. Невдовзі курінь роззброїли, багатьох його членів розстріляли за патріотичну діяльність, частину направили в українську поліцію Києва та ближніх сіл і райцентрів, а іншу – в 115-й і 118-й батальйони німецької охоронної поліції "шутцманшафт" [11, с. 69–71].

У 1942–1943 рр. та в лютому-березні 1944 р. румунські окупаційні органи, вважаючи Буковину і Бессарабію своїми відвоєнованими територіями, провели мобілізацію чоловіків 1919–1923 рр. народження. Декого із призваних направили в діючу армію, а переважну більшість – у робочі загони (деташементи), які використовувалися на ремонті і будівництві залізниць та інших господарських роботах.

Наприкінці 1943 р. німецьке командування в Чернівцях посилило набір добровольців до німецької армії і так званого охоронного корпусу Російської визвольної армії, який використовувався в боротьбі проти югославських партизанів. Здобиччю вербувальників ставали здебільшого люди, які не мали з чого жити і шукали роботу. Під обіцянку роботи в Німеччині їх відправляли в Югославію, обмундировували, видавали збоку і

змушували виконувати військову службу. Кількість таких завербованих з Буковини і Бессарабії сягала 6 тис. чол. Під кінець війни частини цього корпусу опинилися в англійській окупаційній зоні Австрії [11, с. 43, 49–50].

Таким чином, з відводом на Україну певної частини оунівців П. Войковським, арешти значної кількості членів ОУН румунськими окупаційними властями, підірив її соціальної бази значно знекровив потужність національно-визвольного руху на Буковині. Діяльність незначної кількості оунівців у Буковині обмежувалася глибоко законспірованою підпільною роботою, відновленням зруйнованої мережі, виготовленням і розповсюдженням листівок, підготовкою кадрів за межами краю, зокрема в Галичині.

У той же час завдяки широкій та ефективній підпільній мережі ОУН-Б на Поліссі, Волині й Галичині УПА розрослася у велику, добре організовану армію, яка захопила контроль над значною територією даних земель.

Німецька адміністрація, стривожена активністю УПА змушена була кинути проти неї значні сили. Окремі військові операції гітлерівців у червні-липні 1943 р. переросли у серпневий наступ. Проти повстанців було кинуто 10 тис. жандармів, 10 моторизованих батальйонів з артилерією, 50 танків, 27 літаків. У ході боїв і сутичок було вбито і поранено 1237 вояків УПА. Втрати гітлерівців сягали понад 4 тис. убитими і пораненими солдатами й офіцерами [9, с. 65].

8–9 вересня 1943 р. відбувся великий бій під селом Родовичі на Волині. У ньому взяли участь 9 сотень УПА, а з німецького боку – близько 1,5 тис. солдатів. Восени бойові дії перекинулися на Галичину. Загалом у липні-листопаді 1943 р. УПА провела 120 боїв, знищила, за неповними даними 4,5 тис. солдатів й офіцерів противника. Втрати повстанців становили 1,6 тис. бійців [12, с. 46].

У зв'язку з активізацією партизанської боротьби, протиукраїнський терор на Поліссі, Волині й Галичині набрав масового характеру. Так, з 10 жовтня 1943 р. по всій території Галичини були введені так звані наглі суди, які з початку їх існування і до кінця червня 1944 р. тільки у Станіславській області винесли смертний вирок і прилюдно розстріляли 15,771 особу [10, с. 17].

У складних умовах боротьби проти німецьких окупантів і радянських партизанів ОУН змушена була переглянути свої позиції з питань національно-визвольного руху. У серпні 1943 р. у Волинських лісах відбувся Третій великий збір ОУН-Б, на якому було обговорено програму, ідеологію, питання боротьби ОУН. Ураховуючи політичну обстановку того часу, були внесені зміни в "напрямі від монархічного до демократичного націоналізму чи націоналістичного демократизму".

Рішенням Зборів військовим органом організації став Головний штаб УПА, який дислокувався поблизу Львова. Головою проводу ОУН-Б було обрано Романа Шухевича (Тур, Тарас Чупринка), який одночасно з листопада 1943 р. став головнокомандувачем військами УПА. Клим Савур зайняв посаду командира групи УПА "Північ", яка діяла на Волині та Поліссі.

Ставши одноосібним лідером у націоналістичному русі в західних областях України, ОУН-Б намагалася залучити в повстанські загони представників інших народів, які через певні воєнні обставини опинилися на західноукраїнських землях. Заклик ОУН до опору німецьким окупантам та протидії радянській владі, високий рівень дезертирства в Червоній армії, звільнення військовополонених сприяли вступу до УПА представників багатьох національних меншин, які опинилися на західних землях. Восени 1943 р. у складі УПА діяло 15 національних підрозділів, у тому числі азербайджанський, грузинський, узбецький, вірменський, татарський, литовський та ін. З виходом Червоної армії на Правобережжя Україну, проти німецьких військ акції з боку УПА поменшало. У цей час УПА розпочала підготовку до

тривалій боротьби за визволення України від тоталітарного сталінського режиму. Та все ж у багатьох місцевостях збройні сутички з окупантами не припинялися. 11 березня 1944 р. відбувся бій у с. Стара Ягольниця Чортківського р-ну Тернопільської обл., у якому було знищено 42 німецькі штурми і загинуло 9 бійців УПА. Навесні 1944 р. відділи УПА вступили в сутички на територіях Станіславської обл. з частинами 1-ої угорської армії, зокрема: 28 березня – поблизу с. Хлібчин, 5 квітня – біля с. Бондарівка, 13 квітня – біля с. Копанка, 24 квітня – поблизу с. Кропивник, 6 травня – поблизу с. Грабівка, 12 травня – поблизу смт. Солотвин.

Кровопротитна збройна сутичка між німецькими військами та загонами УПА сталася 9–16 липня 1944 р. в Карпатах на межі Львівської та Станіславської обл.: поблизу с. Кам'янка (Сколівський р-н) і с. Липа (Долинський р-н). Зазнавши великих втрат, дві німецькі дивізії змушені були відступити. Загалом, у 1944 р. відбулося близько 100 протинімецьких збройних виступів [12, с. 47; 10, с. 17].

Зі вступом Червоної армії на західноукраїнські землі розпочалося формування нового політичного центру під егідою ОУН-УПА. Цей надпартійний орган мав керувати українським рухом на рідних землях і репрезентувати його за кордоном. 11–15 липня 1944 р. під охороною загонів УПА в Карпатських горах 20 представників різних українських політичних течій (крім ОУН-М) створили новий державницький орган під назвою Українська Головна Визвольна Рада (УГВР). Створення УГВР стало виявом ідеї історичної наступності боротьби українського народу за самовизначення. УГВР поставила за мету об'єднати і координувати дії всіх самостійницько-визвольних сил, "керувати всією національно-визвольною боротьбою українського народу аж до здобуття державної незалежності і створення органів незалежної державної влади в Україні" [15, с. 131].

Отже, жорстока й безкомпромісна боротьба українських патріотичних сил за здобуття національної незалежності, відстоювання і захист власної території і свого народу засвідчило створення у роки другої світової війни ще одного феномена світової історії – Української Повстанської Армії. У її лавах були представники практично всіх українських націоналістичних течій. У період максимальної мобілізації в УПА нараховувалося понад 80 тис. активних озброєних бійців, через її ряди пройшло близько 200 тис. чол., а всього разом з підпіллям ОУН її чисельність сягала до півмільйона учасників різних форм боротьби [7, с. 154; 13, с. 445–446].

Під час широкомасштабних бойових дій проти німецьких окупантів ОУН-УПА зазнала відчутних людських втрат. Спираючись на різні джерела, дослідники визначають втрати ОУН і чинні відгалуження націоналістичного підпілля у кількості 4,756 чол., у тому числі 197 членів вищого керівного складу. Більшість тих, хто потрапив у лабету до нацистів (95%), діяли на західноукраїнських землях. У південних, східних і центральних областях України жертвами окупантів стали в основному члени похідних груп ОУН [1, с. 308].

Разом з тим, з початком другої світової війни головний Провід ОУН послідовно дотримувався теорії "доконаних фатів" у ставленні до Німеччини, сподіваючись, що нацисти погодяться на передачу політичної влади ОУН та проголошення української державності у випадку, коли остання зможе реально продемонструвати свою силу, авторитет, організованість та вплив на маси. В умовах агресії головне своє завдання ОУН вбачало у захопленні влади на місцях, створенні власних органів управління, поліцейських та інших силових структур. Лише масові репресії нацистів проти цивільного населення й, зокрема проти українських національних сил, змусили ОУН перейти до збройного опору окупантам.

Не сприяло консолідації в антигітлерівській боротьбі поборювання за верховенство серед різних течій українського націоналістичного руху. Незважаючи на те, що у роки другої світової війни всі воюючі сторони діяли у специфічному морально-психологічному полі, у якому загальноприйняті положення міжнародного права та правила війни були відкинуті всіма учасниками світового збройного конфлікту і домінуючою нормою того часу стало "право сильного", ОУН і УПА несе моральну відповідальність за окремі репресивні заходи, застосовані не тільки до ідейних та політичних супротивників, а й до місцевих жителів західноукраїнських земель.

Водночас, користуючись масовою підтримкою українського населення, при відсутності будь-якої чужоземної допомоги, Українська Повстанська Армія виступала активним чинником загальноєвропейського антигітле-

рівського руху опору і внесла свій вклад у розгром нацистської Німеччини.

1. Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941–1945. – К., 2000.
2. Борець Ю. За Україну, за її волю. – Дрогобич, 1998.
3. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз : У 2 кн. – К., 1994. – Кн. 2.
4. Бульба-Боровець, Тарас Отаман. Армія без держави: Слава і трагедія українського повстанського руху. – Вінніпег, 1981.
5. В обороні волі. Боротьба УПА з німецькими окупантами на Ровенщині в 1941–1944 рр. – Рівне, 1995.
6. Дробот І. Кучер В. та ін. Український народ у другій світовій війні. – К., 1998.
7. Дем'ян Г. Проти нацистської окупації // Військо України. – 1993. – № 10.
8. Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40–50 років ХХ століття. – Л., 2000.
9. Книга Пам'яті України. Івано-Франківська область. – Л., 1995.
10. Книга Пам'яті України. Чернівецька область. – Чернівці, 1999. – Т. 1.
11. Кондратюк К. Боротьба УПА з німецькими окупантами України: Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвип. – Дрогобич, 2002.
12. Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні. – Париж; Нью-Йорк; Л., 1993.
13. Лебець М. УПА. – Рим, 1946.
14. Літопис УПА. – Торонто, 1989. – Т. 1, кн. 1.
15. ЦДАГОУ. – Ф. 1, оп. 23, спр. 41, арк. 60.

Надійшла до редколегії 26.01.06

Н. Шевченко, канд. іст. наук

"ІРЛАНДСЬКИЙ ФАКТОР" У БРИТАНСЬКІЙ ІСТОРІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТОЛІТТЯ

Уперше в сучасній українській історіографії проаналізовано вплив так званого ірландського фактору на хід британської історії першої половини XVII ст. Автор наголошує, що ірландську проблему можна розглядати не тільки в локальному контексті, але і як проблему багатоскладового королівства, яке в зазначений період переживало важливий етап трансформації на шляху досягнення британської єдності.

For the first time in modern ukrainian historiography the impact of so called "Irish factor" on the whole course of British history of the first half of the XVIIth c. is analyzed in this article. The author emphasizes, that "Irish problem" can be seen not only in its local context but also as the problem of multiple kingdom, which in this time went through the significant stage of transformation towards the creation of British union.

Динамічні процеси, які охопили у XVII ст. Британські острови, увійшли в історіографію під назвою "Англійська революція". Хоча історики, особливо британські дослідники, ще і по сьогодні сперечаються про характер тих подій (революція, змова Парламенту, боротьба між угрупованнями правлячої еліти, заколот провінцій тощо), проте визнається той факт, що все, що тоді відбулося, не було суто "англійською справою". Ці події втягли у свій вир усі три королівства: Англію, Шотландію та Ірландію, і позначилися на подальшій долі всього регіону.

У статті зроблено спробу проаналізувати вплив "ірландського фактора" в контексті розвитку процесу загальнобританської єдності першої половини XVII ст. Хронологічні межі дослідження охоплюють 1603–1660 рр., від часу утвердження на англійському престолі шотландської династії Стюартів і до їх реставрації після періоду внутрішніх конфліктів та міжцарювання.

Актуальність дослідження зумовлена недостатньою, на нашу думку, увагою до цього питання як у зарубіжній, насамперед британській, так і у вітчизняній історіографії. Дійсно, у науковій літературі, присвяченій аналізу подій британської історії XVII ст., питання про наявність ірландського чинника спеціально не вивчалось. Події в Ірландії із 1640 по 1690 рр. розглядалися в основному як своєрідне "відлуння" динамічних процесів в Англії. Такий підхід, скажімо, характерний для представників вігського напрямку в британській історіографії XIX ст. – Г. Галлама, Дж. Гріна, Т. Маколея [12, 11, 14].

Основою їх інтерпретації становила схема поступального розвитку англійської представницької демократії, невпинного розширення демократичних свобод. Подіям XVII ст., з огляду на їх значущість, відводилося одне із ключових місць. Хоча ця схема покликана була подати погляд на хід усєї британської історії, однак найбільшим її недоліком, на нашу думку, був англоцентризм. Саме тому, зокрема, події XVII ст. в сусідніх із Англією Шотландії та Ірландії розглядалися побіжно, як відгомін основної боротьби між англійським Парламентом та монархією.

Хоча вігську інтерпретацію подій, її пізнавальну схему та методи дослідження на початку 30-х рр. ХХ ст. було піддано жорсткій науковій критиці, однак традиції у висвітленні британської історії XVII ст. по суті залишилися сталими. Щоправда, деякі зміни намітилися із середини ХХ ст., що було спричинено специфікою розвитку британської історичної науки цього періоду, зокрема розширенням тематики досліджень, підвищенням інтересу до ірландської національної історії. Тепер події Англійської революції перетворилися на суто "англійську справу", і головне завдання дослідників ірландської історії цієї доби полягало в аналізі "відлуння" революційних процесів на ірландській території (для порівняння: у істориків-вігів події в Ірландії були "продовженням" подій у самій Англії). Такий висновок дозволяють нам зробити матеріали спеціального історіографічного дослідження Р. Річардсона, де вперше в британській історичній науці подано аналіз вивчення Англійської революції, починаючи із XVII ст. і до наших днів [16].

Новий підхід у висвітленні подій в Ірландії XVII ст. запропонував відомий сучасний історик К. Расселл. У низці своїх наукових публікацій дослідник спробував проаналізувати "ірландські справи" в контексті загальних тенденцій, які охопили Британські острови в цей період [17, 18, 19, 20]. Щоправда, історик по суті обмежився дослідженням лише релігійних мотивів, що вже стало традиційним при вивченні тогочасних процесів. При цьому К. Расселл зробив акцент на висвітленні проблем поширення та поглиблення релігійної Реформації, що, на його думку, у тодішніх британських умовах проявилось у складній комбінації міжрелігійного, антиабсолютистського та міжнаціонального протистояння.

У вітчизняній історіографії досліджувана нами проблема саме в такій постановці не знайшла висвітлення. Згідно з ідеологічними настановами, які панували в радянській історичній науці, пріоритетними темами досліджень із всесвітньої історії модерного часу визнавалися національно-визвольні рухи, соціальні революції (повстання) тощо. Такі тенденції не оминули і радянську бри-